

Monika Kaczor

Aktualizacja znaczenia pojęcia-leksemu etyka : na podstawie tygodników opiniotwórczych

Język - Szkoła - Religia 9/2, 21-38

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

AKTUALIZACJA ZNACZENIA POJĘCIA-LEKSEMU *ETYKA* (NA PODSTAWIE TYGODNIKÓW OPINIOTWÓRCZYCH)

Pod wpływem złożonych i dynamicznych zmian społecznych, kulturowych oraz cywilizacyjnych w sferze wartości moralnych w przekazach prasowych coraz częściej i wyraźniej podejmuje się problematykę etyczną. Etyka jest uwiłkłana w różne i złożone zagadnienia społeczne, dotyczące destrukcji, relatywizacji i chybotliwości pewnych wartości, które są wyrażane za pomocą słowa¹. Taki stan rzeczy może dowodzić interdyscyplinarnego charakteru tego pojęcia. W związku z tym zasadne wydaje się przebadanie², jak we współczesnej prasie polskiej jest definiowana etyka mająca fundamentalne znaczenie dla moralnego porządku życia społecznego. Czy współczesne konteksty pozwalają ustalić stałe komponenty znaczenia etyki? Czy wnoszą nowe wyznaczniki myślenia o etyce, które pozwalałyby uchwycić zmiany w rozumieniu tego pojęcia w dyskursie prasowym, w którym pod wpływem emocji, przekonań i sporów utrwała się językowy obraz myślenia o tym pojęciu?

Materiałem badawczym w poszukiwaniu odpowiedzi na postawione pytania stały się teksty polityczno-dziennikarskie: artykuły, opinie, komentarze, wywiady z politykami, felietony w następujących czasopismach i gazetach: „Gazeta Wyborcza” (GW), „Gość Niedzielny” (GN), „Niedziela” (N), „Polityka” (P), „Rzeczpospolita” (Rz), „Tygodnik Powszechny” (TP), „Wprost” (W). Wybrane teksty prasowe pochodzą z 2013 roku. Zebranie materiału tylko z jednego roku miałoby poświadczyć dynamikę i zintensyfikowanie tematów dotyczących etycznej oceny działań społecznych, politycznych, gospodarczych, kulturowych (obyczajowych) w takim stosunkowo niewielkim przedziale czasu.

Wybór materiału do analizy wynika z faktu, że w tego rodzaju czasopismach etyka występuje w różnych kontekstach znaczeniowych, wskazujących na opis i interpretację zjawisk charakterystycznych dla sfery społeczno-moralnej. Są to

¹ Por. A. Cegięła, *Kryzys słowa rodzi się na rozstajach...*, w: *Opisać słowa*, red. A. Markowski, Warszawa 1992, s. 22–31.

² W artykule kontynuuję rozważania przedstawione w tekście *Etyka na łamach tygodników opiniotwórczych*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 33, 2014, z. 1, s. 7-15.

wysokonakładowe dzienniki i tygodniki o tematyce społeczno-politycznej, społeczno-kulturalnej i religijnej. Prezentują różne opcje światopoglądowe i polityczne. Ich duży zasięg wydawniczy skutkuje tym, że mają one charakter opiniotwórczy i kulturotwórczy.

W tym miejscu warto zaznaczyć również to, że konceptualizacja pojęcia etyka w przekazach prasowych wskazuje na jej bogate i żywe wyobrażenia w świadomości użytkowników języka. Mówienie wprost o etyce jest trudne i niewygodne. Sprowadza się do swobody ujawniania różnych opinii dotyczących zasad, norm i ocen, które regulują określone zachowania, uznając je za właściwe lub nie z punktu widzenia moralności³. Funkcjonowanie pojęcia etyka w przekazach prasowych pokazuje, że niełatwo poddaje się ono interpretacjom, zwłaszcza tam, gdzie próbuje się oddzielić moralność indywidualną od społecznej.

Etyka jest pojęciem złożonym, skomplikowanym i problematycznym, co sprawia, że o zagadnieniach związanych z moralnym porządkiem życia społecznego nie mówi się w sposób całościowy, ale przede wszystkim ze względu na określone aspekty jej funkcjonowania (np. aspekt powinnościowy, normatywny i oceniający). Określone wydarzenia, w których ujawniają się konkretne przejawy (nie)moralności, wywołują dyskusję na tematy dotyczące stosunku do naruszania norm i reguł etycznych, motywacji działań etycznych, wzorów i postaw moralnych w powiązaniu z innymi wartościami⁴, mającymi wpływ na ład społeczno-moralny⁵.

Etyka w definicjach słownikowych

Etyka jest zaliczana do ważnych pojęć. Dostrzega się konieczność oddzielenia jej znaczenia od moralności, systemu moralnego, nauki o moralności. Jadwiga Puzynina wyróżnia cztery zakresy znaczeniowe etyki⁶. W pierwszym znaczeniu – normatywnym – oznacza określony zbiór norm i ocen z zakresu moralności, podbudowany argumentami, motywami, dowodami i pobudkami, uzasadniającymi

³ Por. A. Cegiela, *Językowy obraz moralności*, „Poradnik Językowy” 2011, z. 3, s. 44–57; A. Cegiela, *Jak się mówi o moralności w dyskursie publicznym*, „Prace Filologiczne”, t. 53, 2007, s. 57–64.

⁴ Por. J. Puzynina, *O pewnej ważnej zasadzie wartości*, „Poradnik Językowy”, 2007, z. 4, s. 72–79; J. Puzynina, *Co znaczy „walka o wartości”*, w: *Człowiek wobec wyzwań współczesności. Upadek wartości czy walka o wartość?*, red. J. Mazur, A. Małycka, K. Sobstyl, Lublin 2007, s. 24–36.

⁵ Na temat procesów laicyzacji moralności, jej indywiduizacji i denormatywizacji pisze A. Cegiela. Por. *Moralność w perspektywie słownika i wypowiedzi. Studium z zakresu leksykologii i pragmatyki językowej*, Warszawa 2011.

⁶ *Tamże*, s. 294–295.

czyjeś zachowanie, postępowanie. Znaczenie drugie wskazuje na zbiór norm i ocen z zakresu moralności, charakterystyczny dla określonej jednostki lub grupy ludzi, niemający uzasadnienia w określonym systemie. Kolejne znaczenie odsyła do usystematyzowanego zbioru norm i ocen, postaw i sposobów zachowania właściwego określonym grupom społecznym. Ostatnie znaczenie dotyczy etyki jako przedmiotu badań naukowych i nauczania, z uwzględnieniem teorii, metodologii, typologii rozważań etycznych. Takie rozumienie etyki pokrywa się z jej ujęciem normatywnym i opisowym.

W słownikach⁷ (Tabela 1.) podkreśla się bliskie związki etyki z moralnością i obyczajami. Wiąże się ją z odpowiednią postawą, zdolnością i umiejętnością. Wyraźnie widać dążenia do oddzielenia etyki od moralności i obyczajów, a zarazem wskazuje się na jej związki z filozofią. Jest definiowana jako: 1. wiedza ułożona w system zagadnień, oparta na określonym zespole poglądów stanowiących usystematyzowaną całość i wchodzących w skład określonej dyscypliny badawczej; 2. zbiór zasad, przepisów, regulujących określoną dziedzinę stosunków społecznych.

Etyka w połączeniach wyrazowych

W wyekscerpowanych tekstach prasowych pojęcie-leksem *etyka* stosunkowo często odnosi się do dominującego w danej grupie społecznej lub zawodowej sposobu odczuwania i postępowania. Wskazuje na hierarchię wartości, elementy natury moralnej, jak i pozamoralnej. Charakteryzuje styl życia oraz zachowania określonej społeczności. Sygnalizuje pośrednio rzeczywiste, a nie idealne wzorce zachowań określonych grup zawodowych lub społecznych, które są pożądane w określonej działalności praktycznej. Etyka w tym ujęciu wskazuje na odrębność norm, zasad, a także reguł określonej grupy względem innych, co jednocześnie sprzyja wzmocnieniu jej spójności, stabilności i wiarygodności. Stąd leksem nazywający omawiane pojęcie pojawia się w takich przykładowych połączeniach wyrazowych jak: etyka adwokacka, etyka biznesmenów, etyka dziennikarska, etyka farmaceutów, etyka lekarska, etyka przedsiębiorców, etyka radców prawnych, etyka sędziowska, etyka sędziów. Te przykładowe połączenia

⁷ Objaśnienie skrótów: SW – *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński i W. Niedźwiedzki, t. 1–8, Warszawa 1900–1927; SJPD – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969; SJPSz – *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1–3, Warszawa 1978–1981; PSWP – *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. H. Zgólkowa, t. 1–50, Poznań 1994–2005; SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, t. 1–2, Warszawa 1996; KSJP – *Komputerowy słownik języka polskiego*, Warszawa 2000; USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1–6, Warszawa 2003.

Tabela 1. Znaczenia słownikowe pojęcia-leksemu *etyka*.

SW	SJPD	SJPSZ	KSJP	PSWP	SWJP	USJP
'nauka o moralności, o obyczajach; umietyć cnoty, nauka o cnotach i obowiązkach'	'nauka o moralności, filozofia moralności'; 'moralność'	'nauka o moralności zajmująca się opisem, analizą i wyjaśnieniem rzeczywistości moralności i ustalaniem dyrektyw moralnego postępowania'	'nauka o moralności zajmująca się opisem, analizą i wyjaśnieniem rzeczywistości moralności i ustalaniem dyrektyw moralnego postępowania'	'nauka, której zadaniem jest opis poglądów moralnych, ich źródeł, rozwoju i funkcji społecznej, analiza kryteriów oceny moralnej oraz ustalanie dyrektyw postępowania moralnego'	'nauka o moralności, zajmująca się ustalaniem obowiązujących norm postępowania oraz opisem i wyjaśnieniem rzeczywistości istniejącej moralności'	filoz. 'nauka o moralności zajmująca się opisem, analizą i wyjaśnieniem rzeczywistości istniejącej moralności i ustalaniem dyrektyw moralnego postępowania'
'zbiór przepisów o cnotach i obowiązkach'	'ogół zasad, norm postępowania obowiązujących w danej zbiorowości'	'ogół ocen i norm moralnych przyjętych w danej epoce i zbiorowości społecznej; moralność'	'ogół ocen i norm moralnych przyjętych w danej epoce i zbiorowości społecznej'	'zbiór zasad postępowania i ocen moralnych przyjętych w danym środowisku w określonym czasie'	'system wartości i norm postępowania obowiązujący w danej zbiorowości lub danej epoce'	'ogół zasad i norm moralnych, przyjętych w danej epoce i zbiorowości społecznej'

Źródło: opracowanie własne.

wyrazowe występują tam, gdzie etyka odnosi się do wartości, powinności i uprawnień moralnych, ale również do określonych wartości i norm szczegółowych, wynikających ze specyfiki poszczególnych zawodów. Określają one bardziej szczegółowo relacje między pracodawcą a pracobiorcą, między wykonawcą a odbiorcą. W etyce normy, zasady i reguły budują również określoną kulturę pracy, wyrażaną przez solidarność, odpowiedzialność, moralność poszczególnych grup zawodowych.

Połączenia wyrazowe z leksemem *etyka* dowodzą również tego, że określone dziedziny życia społecznego, gospodarczego, politycznego i kulturalnego mają szczególne odniesienie do norm, ocen i zasad, w których utrwalają się działania człowieka w społeczeństwie. Współtworzą one i regulują stosunki międzyludzkie, a w szczególności w określonych sferach życia, np.: etyka biznesu, etyka ekologii, etyka handlu, etyka medycyny, etyka pracy, etyka przekazów publicznych, etyka turystyczna, etyka w biznesie, etyka w mediach, etyka w medycynie, etyka w ochronie zdrowia, etyka w reklamie, etyka zawodowa.

Z kolei takie wyrażenia jak: etyka działalności gospodarczej, etyka działalności społecznej, etyka gospodarcza, etyka społeczna, etyka życia publicznego, etyka życia społecznego odnoszą się do personalistycznego i humanistycznego porządku społecznego, a w szczególności do moralnego porządku życia społecznego, który opiera się na ogólnoludzkich wartościach etycznych, a więc na wartościach rzeczywiście przeżywanych przez społeczeństwo oraz wynikających z nich etycznych zachowaniach. Odwołują się do takich wartości jak: dobro wspólne, godność i prawa człowieka, ład społeczno-moralny, pokój, sprawiedliwość, wolność.

W wyeksponowanym materiale uwagę zwraca również to, że etyka występuje w połączeniu z wartościami, które nadają sens i kierunek działaniom grup społecznym, organizacjom politycznym oraz inicjatywom gospodarczym. W takim ujęciu etyka wskazuje na modele, wzorce, normy, a więc na zinterioryzowane standardy zachowań, właściwe i pożądane w określonych działaniach i realizacjach społecznych⁸. Określone wydarzenia społeczne, polityczne, gospodarcze czy kulturalne wyzwalają potrzebę wzmacniania odpowiednich postaw przez łączenie etyki z takimi wartościami, jak: dobro, godność, honor, kultura konsumpcji, odpowiedzialność, prawda, sprawiedliwość, sumienie, uczciwość. Mówi się o nich jako o aksjomatach etyki. Występowanie etyki w otoczeniu wspomnianych wartości może oznaczać konieczność przestrzegania i zabezpieczania określonych zasad i reguł z nich wynikających po to, aby wymóc na pewnych działaniach oraz instytucjach określony porządek moralny.

⁸ Por. A. Cegiela, *Etyka – umiejętność cnoty czy wiedza o sztuce bycia wśród ludzi?*, „Poradnik Językowy”, 2006, z. 10, s. 31–38.

W takim ujęciu etyka jest więc elementem, w którym wartości etyczne, normy i wzory działania tworzą ład społeczno-moralny. Powiązania etyki z innymi wartościami pokazują również reguły ujmujące działania ludzkie w kategoriach dobra i zła.

W odpowiednich kontekstach etyka pojawia się w połączeniu z określeniem, które specyfikuje klasyfikująco wyraz określany: etyka „Solidarności”, etyka antropocentryczna, etyka chrześcijańska, etyka globalna, etyka gospodarcza, etyka normatywna, etyka ogólnoludzka, etyka opisowa, etyka powinności, etyka praktyczna, etyka seksualna, etyka społeczna, etyka szczegółowa, etyka świecka, etyka tradycyjna. Takie połączenia wyrazowe pokazują, do jakich szczegółowych zagadnień odnoszą się użytkownicy języka, podejmując kwestie związane z moralnością. To pozwala także uznać, że o zagadnieniach etycznych nie da się mówić w sposób całościowy. Konkretnie rozważania na temat zagadnień etycznych sprowadzają się do wyodrębnienia bardziej szczegółowych norm, zasad i ocen pozwalających ocenić wyrazistość pewnych zjawisk.

Etyka występuje również w takich kontekstach, które wskazują na źródło określonych motywacji i działań moralnych. Stąd określeniami analizowanego pojęcia-leksemu są wyrazy wskazujące na cechy jakościowe tego, co typowe, odpowiednie, stosowne w odniesieniu do problematyki etycznej, np.: dobra etyka, dzisiejsza etyka, etyka czasu kryzysu, etyka globalna, etyka laicka, etyka ogólnoludzka, etyka powinności, etyka praktyczna, etyka seksualna, etyka sportu, etyka świecka, etyka życia codziennego, nowa etyka, nowoczesna etyka, uniwersalna etyka. Pozwalają one określić funkcje społeczne etyki, która wyznacza wartości i powinności moralne, kryteria i granice ocen z uwzględnieniem zmienności kultury i różnorodności obyczajów, a także trudnych do przewidzenia okoliczności.

Kolejne połączenia wyrazowe wskazują na normatywny charakter etyki, a więc na normy, które mają moc prawną i moc zobowiązującą w sensie moralnym. Taki zbiór przyjętych w danej społeczności zawodowej zasad, norm, ocen i sposobów postępowania występuje w postaci dokumentu jako skodyfikowany zbiór postępowania moralnego, będący formą pewnego rodzaju kodeksu branżowego. Są to na przykład: „Kodeks etyki adwokackiej”, „Kodeks etyki lekarskiej”, „Kodeks etyki pracownika naukowego”, „Zasady etyki służby cywilnej”.

Etyka pojawia się również tam, gdzie mowa jest o zespole ludzi wybranych przez grupę społeczną lub powołanych przez władzę, podejmującym decyzje lub wydającym opinie w pewnych sprawach, głównie związanych z przestrzeganiem standardów charakteryzujących postawy i konkretne sposoby postępowania. Wskazują na to takie przykładowe nazwy jak: Komisja ds. Etyki i Fair Play PZPN, Komisja Etyki Bankowej, Komisja Etyki Poselskiej, Organizacja na rzecz Etycznego Traktowania Zwierząt, Rada Etyki Mediów.

Konteksty użycia pojęcia-leksemu *etyka*⁹

Tabela 1. Profile znaczeniowe pojęcia-leksemu *etyka*.

profil znaczeniowy	przykłady kontekstów
etyka jako zapis kodeksu określonych grup zawodowych, zwłaszcza tych o szczególnym znaczeniu zaufania społecznego; spór o ludzką godność – 23 konteksty	Etyka lekarska w Polsce przeżywa kryzys. (...) I trudno się dziwić, skoro coraz częściej chory staje przed ścianą niemożności i obojętności ze strony tych, których powołaniem jest nieść ulgę cierpiącym i ratować ludzkie życie. Oczywiście są lekarze pełni poświęcenia, którzy mimo tych horrendalnych warunków robią swoje, i robią to dobrze. Należy ich cenić, a nawet podziwiać. Nie da się jednak ukryć, że przeciętnie rzecz biorąc, etyka lekarska w Polsce przeżywa kryzys. Mało kto już pamięta, że większość lekarzy składała kiedyś przysięgę Hipokratesa, a jeszcze mniej pamięta, na czym ona polega. <i>Powołanie lekarza</i> , Rz, 15.09.2013.
etyka jako moralne usprawiedliwienie, jako wybór między „gorszym dobrem a lepszym złem” – 15 kontekstów	Transplantolodzy z Göteborga chcą przeszczepić macicę 56-letniej matki jej 25-letniej córce. Cierpi ona na chorobę, objawiającą się niewykształceniem się tego narządu. Czy jednak kobieta może nosić w sobie to samo łono, z którego sama się narodziła? (...) Niezależnie od barier technologicznych, powstaje pytanie o moralną dopuszczalność takiego przedsięwzięcia. (...) Skomplikowaną kwestią jest pytanie, czy wolno okaleczać jednego człowieka, by dać drugiemu człowiekowi szansę na zrodzenie potomstwa. Jest to w istocie pytanie o proporcjonalność dobra, jakim jest (zagrożone w ten sposób) zdrowie dawczyni i dobra, jakim jest możliwość zrodzenia potomstwa przez biorczynię. <i>Matka chce dać córce swoją macicę</i> , GN, 15.06.2013.

⁹ Konteksty zostały wyróżnione na podstawie 131 połączeń z pojęciem-leksemem *etyka*.

etyka jako klauzula sumienia – 14 kontekstów	(...) Farmaceuta, wykonując swoje zadania, musi posiadać wolność postępowania zgodnego ze swym sumieniem oraz swobodę działań zawodowych, stosowną do wskazań etycznych, aktualnego poziomu wiedzy i stanu prawnego. <i>Apteka z sumieniem</i> , W, 11.07. 2013.
etyka jako oręż w walce z biotechnologią i ideologiami; przestrzeń dla eksperymentów medycznych; granica dla nowej etyki globalnej i kompromisów moralnych – 13 kontekstów	Próby pozostawienia metody <i>in vitro</i> w Polsce bez oceny etycznej czy regulacji prawnej są nie do zaakceptowania i stawiają nas poza kręgiem krajów cywilizowanych. W Polsce trwa obecnie gorąca debata na temat ujęcia w ramy prawne metody sztucznego zapłodnienia. Jesteśmy jednym z nielicznych krajów Europy, który nie ma uregulowań prawnych dotyczących nie tylko kwestii <i>in vitro</i> , ale także szeregu innych problemów bioetycznych. W debacie tej przeważa pogląd, że potrzeba uchwalenia ustawy bioetycznej jest pilna. <i>Poza prawem i etyką</i> , GN, 30.08.2013.
etyka jako fundament porządku prawnego – 12 kontekstów	Prawo naturalne jest zbiorem pewnych podstawowych reguł moralności, które wynikają z samej natury człowieka jako człowieka. Jest to prawo moralne wpisane w serce człowieka i ludzkości, które ludzie uświadamiają sobie coraz bardziej w miarę swojej historii. (...) W świecie i w Polsce trwa wiele gorących ideowych sporów dotyczących konkretnych etycznych problemów, na przykład aborcji, eutanazji, <i>in vitro</i> etc. <i>Etyka dla świata</i> , N, 30.06.2013.
etyka jako zmiana rozporządzenia w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii – 9 kontekstów	Etyka czy religia? Jedne i drugie zajęcia mają w szkole taki sam status. Organizacja zajęć zależy od liczby chętnych, a uczeń nie ma obowiązku chodzić ani na etykę, ani na religię. Ewentualne utrudnienia wynikają jedynie z kwestii organizacyjnych. W naszej szkole tylko kilku uczniów i to z różnych klas zgłosiło się na lekcje etyki, więc musieliśmy wybrać godzinę dobrą dla nich wszystkich. Zdecydowana większość zadeklarowała, że chce chodzić na religię. Poza tym lekcje religii także są bardzo często na ostatnich godzinach. <i>I etyka, i religia</i> , GW, 27.02.2013.

etyka jako granica dla zmian cywilizacyjnych (kulturowych) – 8 kontekstów	Peter Singer, z zawodu etyk, omawia największe jego zdaniem problemy moralne świata. Wśród nich: ocieplenie klimatu, prawa zwierząt i nierówność między ludźmi. Jednocześnie proponuje tzw. aborcję po urodzeniu, czyli mordowanie dzieci w świetle prawa. (...) Dziś nie mówimy już o eksterminacji, ale o racjonalnym planowaniu rodziny, nie używamy określeń takich jak hodowla nadczłowieka, wolimy wspominać o selekcji zarodków. <i>Etyka pisana ludzką krwią</i>, TP, 23.07.2013.
etyka jako wyznacznik sposobu zachowania się, tradycji, ideałów – 7 kontekstów	Pełnomocnik rządu ds. równego traktowania Agnieszka Kozłowska-Rajewicz zwróciła się we wtorek do sejmowej komisji etyki o ukażenie posła PiS Marka Suskiego za „rasistowskie i homofobiczne wypowiedzi”. Zarzuciła mu użycie tzw. mowy nienawiści. Chodzi o porównanie związków partnerskich do zoofilii oraz o nazwanie posła PO Johna Godsona „Murzynkiem”. <i>Poselska mowa nienawiści</i>, GW, 31.01.2013.
etyka jako walka o zmianę standardów etycznych – 6 kontekstów	Kardynał Walter Kasper wezwał Kościół katolicki do zmiany stanowiska w sprawie moralności seksualnej w małżeństwie i rodzinie. (...) Uważa, że w sprawie dopuszczenia do sakramentów osób rozwiedzionych i żyjących w nowych związkach Kościół powinien obrać „drogę pośrednią między rygoryzmem a przyzwoleniem na swobodę”. <i>Kard. Kasper chce zmiany etyki seksualnej</i>, W, 28.02.2013.

etyka jako formacja osobowości; dyrektywy-wartości, powinności i uprawnień moralne, wynikające ze specyfiki relacji między pracodawcą a pracobiorcą, między wykonawcą a odbiorcą rezultatów pracy – 5 kontekstów	Pracodawcą zatrudniając pracownika, kupuje pracę – mówi Andrzej Kabat, współwłaściciel zatrudniającej 100 pracowników firmy handlowo-usługowej. – Od obu stron wymaga się tu uczciwości i rzetelności. Jedynym kryterium oceny powinna być po prostu dobra praca – dodaje. (...) Oczekując uczciwej pracy, muszą tak samo uczciwie za nią wynagradzać – przyznaje Kabat. – Jedną z podstaw sukcesu firmy są dobrzy pracownicy. Jeżeli nie będą należycie opłaceni, szanowani za swą pracę, nie będą dobrze pracować albo przejdą do konkurencji – zauważa. (...) Zdyscyplinowana i solidna praca wymaga wypracowania takich cech, jak: rzetelność, pracowitość, roztrępnosć, męstwo i wierność w dotrzymywaniu umów. Z <i>wiarą do pracy</i>, Rz, 25.05.2013.
etyka jako współczesne zastosowanie moralności społecznej; panaceum na kryzys wartości – 5 kontekstów	(...) czas kryzysu jest znakomitą okazją do zadania pytania o znaczenie czy wręcz konieczność inspiracji etycznej także w odniesieniu do procesów i zjawisk ekonomicznych. Kryzys - zazwyczaj boleśnie - odslania, że ekonomia bez etyki przeradza się w technokratyczny proces, który może czasem mieć niebezpieczne konsekwencje, jakich jesteśmy świadkami w ostatnim czasie. (...) ekonomia czy wolny rynek, który funkcjonuje bez zasad moralnych nie przyczynia się do realnego postępu. Wprost przeciwnie – prowadzi nas do kryzysu, a nawet jest elementem ryzyka zagłady ludzkości". Dłatego, zdaniem prof. Zaleskiej, tak ważna jest edukacja ekonomiczna, bo „jeśli społeczeństwo będzie bardziej świadome, to będzie także siłą rzeczy wymuszało na instytucjach finansowych bardziej etyczne zachowania. <i>Moralność i etyka czasów kryzysu</i>, Rz, 25.02.2013.

etyka jako granica (nie)moralności i sposób artykułowania ocen; zderzenie etyki tradycyjnej z nowymi standardami rynku i kultury popularnej – 4 konteksty	Firma odzieżowa, w ostatnich tygodniach prowadząca obrażającą uczucia religijne wielu katolików kampanię reklamową (billboardy przedstawiały modlących się na różańcu mężczyznę i kobietę, a całość uzupełniało hasło „Strzeż mnie Ojczy”, logo firmy i słowo „Virginity”) po licznych skargach skierowanych do Rady Etyki Mediów przeprosiła tych, których obraziły plakaty. GW, 21.04.2013.
etyka jako sposób ochrony przed penwersjami – 4 konteksty	Medycyna oferuje dziś możliwości przekraczające nie tylko ramy zdrowego rozsądku, ale i normy moralne. Wszystko, co ważne w naszym życiu, dzieje się w środowisku medycznym – od poczęcia aż do śmierci. Wszechobecność medycyny uzależniła człowieka. Nasze życie toczy się w atmosferze dominacji nauk medycznych wspieranych irracjonalną ideologią postępu. Od medycyny wymaga się nawet zapewnienia szczęścia: medycyna kosmetyczna, wspomaganie życia seksualnego, zapewnienie poczucia młodości i siły. <i>Nowe możliwości medycyny – nowe zagrożenia</i> , TP, 13.12.2013.
etyka jako sprzeciw systemów politycznych, opartych na ideologii – 3 konteksty	Demokracja bez wartości etycznych, bez odniesienia do prawdy o człowieku, przeradza się w jawny lub zakamuflowany totalitaryzm. (...) Polityczna poprawność to „grzechna nazwa cenzury politycznej”, wychowanie bezstresowe jest „obniżaniem poprzeczki”, a ubóstwianą dziś tolerancja – „najniższym szczeblem miłości bliźniego”. <i>Niepoprawny moralista</i> , 11.01.2013.
etyka jako synonim prawdy – 2 konteksty	O wyposażenie mediów w „prawdziwy zmysł etyczny” powinni zadbać: społeczeństwo, władze, a przede wszystkim sami pracownicy środków przekazu. Zmysł taki – podjęty zarówno osobiste, jak też przez całą zbiorowość – odpowiada przyrodzonej i nienaruszalnej godności osoby ludzkiej. Wyraża się on w kodeksach postępowania, samokontroli i nadzorze prawnym. Zapewnia on „prawdziwą ekologię (lub zdrowie etyczne) komunikacji społecznej”, nieodzowną dla demokratycznego współżycia. <i>Więcej etyki w mediach</i> , P, 13.07.2013.

etyka jako wkład w dobro wspólne – 1

Firmy są takie, jak ludzie, którzy nimi kierują. Jeśli przedsiębiorca postępuje moralnie, to jego firma funkcjonuje przyzwoicie. (...) Papieska Rada „Iustitia et Pax” zaproponowała liderom biznesu zestaw praktycznych działań, którymi mogą się oni kierować w swojej służbie dla dobra wspólnego. (...) W dokumencie zaznacza się, że prawdziwy lider biznesu skupia się na wytwarzaniu towarów i usług, które zaspokajają prawdziwe ludzkie potrzeby, a jednocześnie bierze odpowiedzialność za społeczne i środowiskowe koszty produkcji tak, by służyć dobru wspólnemu i szukać okazji, aby służyć ubogim. Organizuje wydajną i znaczącą pracę, uznając ludzką godność pracowników oraz ich prawo i obowiązek rozwoju w pracy, organizuje też miejsca pracy według zasady pomocniczości w taki sposób, by swą pracę mogli wykonywać jak najlepiej. Mądrze używa zasobów, tak by tworzyć zarówno zyski, jak i dobrobyt, aby wytwarzać twale bogactwo i sprawiedliwie je dzielić. *Dla liderów biznesu*, P, 10.10.2013.

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższych kontekstów wynika, że użycie pragmatyczne rozszerza znaczenie słownikowe *etyki*, które nie uwzględnia tych aktualnych elementów znaczeniowych, ujawniających się we współczesnym myśleniu o moralności życia społecznego¹⁰.

W przekazach prasowych etyka stosunkowo często pojawia się tam, gdzie konteksty użycia ewidentnie wskazują na odniesienia do moralności. Etyka jest więc postrzegana jako zbiór określonych zasad, reguły i wzory konkretnych postaw i zachowań, mających odniesienie do wartości, a w szczególności do dobra i zła. Taka kwalifikacja jest charakterystyczna dla moralności. Dowodzić by to mogło tego, że dla użytkowników języka granica między tymi pojęciami jest płynna¹¹. Są oni skłonni chętniej odnosić określone normy, zasady i reguły do kategorii etycznych niż moralnych. Jak widać z przedstawionych kontekstów, w mówieniu o etyce społecznej istotne znaczenie ma także postawa i sposób zachowania się, pozwalające mówić o konkretnych przejawach (nie)moralności, czynach sprzecznych z zasadami etycznymi. Zwraca uwagę także sposób artykułowania ocen, będący reakcją na zachowanie reguł lub na przejawy i skutki łamania zasad moralnych.

Budowanie narracji wokół określonych kwestii etycznych poświadcza, że o etyce nie da się mówić w sposób kompleksowy. To, jak użytkownicy rozumieją etykę, pokazuje, że motywacje etyczne nie są obiektywne i nie sprowadzają się wyłącznie do zakresienia właściwych norm, zasad i reguł postępowania. Jedne aspekty etyczności są wyraźnie uwypuklane, z kolei inne – przemilczane¹². W każdym z nich są stawiane pytania o wartości i powinności etyczne i sposoby ich egzekwowania. Aspekty znaczeniowe etyki istotne ze względów społecznych i najbardziej uświadamione przez użytkowników języka zyskują specyficzną wyrazistość w toku prowadzonych sporów. Dyskusje wokół kwestii etycznych wyraźnie pokazują, że relatywizuje się stosunek do wartości ogólnoludzkich, silnie akcentowanych w katolickiej nauce społecznej.

Etyka jest obecna w różnych sferach życia, o czym świadczą takie sformułowania, jak: etos zawodowy¹³, etyka gospodarcza¹⁴, etyka pracy¹⁵, etyka prawdy¹⁶,

¹⁰ Por. J. Puzynina, *O pojęciu słownictwa etycznego*, „Prace Filologiczne”, t. 31, Warszawa 1982, s. 119–126.

¹¹ O bliskości semantycznej etyki i moralności pisze A. Cegiela. Por. A. Cegiela *Moralność w perspektywie słownika i wypowiedzi*, dz. cyt., s. 164–224.

¹² Nie bez znaczenia jest tu profil czasopisma. W związku z tym warto byłoby przebadać, jak rozkładają się konteksty użycia leksmu-pojęcia *etyka* ze względu na opcje światopoglądowe i polityczne czasopism.

¹³ Por. *Czy maszyny zastąpią humanistów*, „Rzeczpospolita” 08.11.2013.

¹⁴ Por. *Papież napomina G8: pieniądź powinien służyć, nie rządzić*, „Rzeczpospolita” 16.06.2013.

¹⁵ Por. *Wołanie o pracę*, „Gość Niedzielny”, 05.12.2013.

¹⁶ Por. *Walka o duszę*, „Gość Niedzielny”, 10.30.2013.

godność człowieka¹⁷, godność zawodowa¹⁸, odpowiedzialność i uczciwość rynkowa¹⁹, odpowiedzialność moralna²⁰, solidarność społeczna²¹, społeczna odpowiedzialność biznesu²², sprawiedliwość społeczna²³, sumienie farmaceuty²⁴, trybunał sumienia²⁵. Występują w takich kontekstach, w których widać motywację, sprzyjające ocenom moralnym.

Mówienie o etyce jest konsekwencją konkretnych wydarzeń lub spraw budzących kontrowersje i sprzeciw. Spory na tle różnic ideologicznych lub politycznych pokazują, jakie elementy znaczeniowe etyki są ważne dla użytkowników polszczyzny (por. Tabela 2.). Zestaw elementów wspólnych i różnych będących efektem sporu pozwala dostrzec to, czym kierują się mówiący, odwołując się do aspektów etycznych oraz to, jakie fragmenty rzeczywistości pozajęzykowej stanowią domenę aktualnych zainteresowań etycznych.

Można zaryzykować stwierdzenie, że współczesnemu użytkownikowi języka bliższe jest znaczenie pragmatyczne niż normatywne etyki. Stosunkowo często konkretne wydarzenia są podstawą do mówienia o (nie)etycznych działaniach, zachowaniach i postępowaniach niż o normach i zasadach.

¹⁷ Por. *Wierność prawdzie obowiązuje wszystkich*, „Niedziela” 10.06.2013.

¹⁸ Por. *Ile jeszcze godności zostało w zawodzie sędziego*, „Rzeczpospolita” 03.09.2013.

¹⁹ Por. *Firmy odpowiedzialne społecznie*, „Polityka” 24.04.2013.

²⁰ Por. *Raport o kondycji moralnej świata*, „Tygodnik Powszechny” 15.05.2013.

²¹ Por. *Solidarność sumień*, „Wprost” 11.02.2013.

²² Por. *Firmy z listkiem – tekst odpowiedzialności*, „Polityka” 14.05.2013.

²³ Por. *Niesprawiedliwa sprawiedliwość społeczna*, „Gazeta Wyborcza” 21.03.2013.

²⁴ Por. *Tabletek nie wydaję*, „Tygodnik Powszechny” 26.08.2013.

²⁵ Por. *„Klauzula sumienia jest nadużywana i służy narzucaniu pacjentom przekonań moralnych lekarzy”*, „Gazeta Wyborcza” 19.11.2013.

Tabela 2. Wyrażenia odnoszące się do etyki, występujące w analizowanych tygodnikach opiniotwórczych.

wartości, normy, oceny, ideaty, przekonania	cecha postępowania człowieka	konsekwencje związane z wyborami i działaniami etycznymi
aksjomaty etyki argumenty etyczne kryteria etyczne deklaracja etyczna doktryna etyczna etyczne i moralne wyzwanie etyczne podstawy etyczne postulaty etyczne przepisy etyczne standardy etyczne uporzędkowanie etyczne wybory etyczne zobowiązanie etyczny kanon etyczny konsensus fundament etyczny fundamentalne, tradycyjne wartości etyczne głębsze uzasadnienie etyczne granice etyczne klauzula etyki kodeks etyczny komfort etyczny kwalifikacja etyczna kwestie etyczne metody etyczne motywacje etyczne niskie standardy etyczne normy etyczne	autorytet etyczny brak hamulców etycznych dbałość o zasady etyczne wartościowy etycznie degeneracja etyczna dwuznaczny etycznie etyczna świadomość etyczne świadectwo etyczne skrupuły etyczne zobowiązanie kręgosłup etyczny kwalifikacje etyczne natura etyczna nie uchylać się od etycznej odpowiedzialności nieprzejęte wymagania etyczne poczucie etycznej odpowiedzialności postępowanie etyczne postępowanie poprawne etycznie pozornie etyczny przymioty etyczne sprawności etyczne stać na straży standardów etyki zawodowej uwrażliwienie na etyczny wymiar zachowań walory etyczne wierność kodeksowi etycznemu wrażliwość etyczna wyznawać zasady etyki społecznej wyzuty z norm etycznych	budzić kontrowersje etyczne budzić, rozwijać, budować kulturę etyczną ciężar etyczny zadania czynność nieetyczna decyzja etyczna decyzja niedopuszczalna etycznie dostosowanie badań do norm etycznych dylematy natury etycznej działać zgodnie z normami etycznymi działania naganne i sprzeczne z regulami etycznymi działanie karygodne etycznie eksperymenty wymierzone w poczucie przyzwolności etyczna decyzja (odłączenia pacjenta od respiratora) etyczna strona badań klinicznych etyczne i moralne dylematy etyczne wątpliwości etyczny zakaz prowadzenia badań głęboko etyczne korzenie problemów godzić w zasady etyczne kierować się zasadami etyki kompromis w kwestiach etycznych konflikt z normami etycznymi krytyka z powodów etycznych liberalizować zasady etyki łamanie zasady etycznych

obowiązki etyczne oceny etyczne osąd etyczny pobudki etyczne porządek etyczny powinności etyczne powody etyczne prawo etyczne problemy natury etycznej procedury etyczne propozycje nieetyczne przekonania etyczne racje etyczne regulacje etyczne rozwiązania etyczne ryzyko etyczne standardy przyzwoitości i etyki uporządkowane regulacje etyczne wymiar etyczny wymogi etyczne zagadnienia etyczne zalecenia etyczne	wzór postawy etycznej zachowanie budzi opór z punktu widzenia obowiązujących standardów etycznych zachowywać wysoki poziom etyki zawodowej	metoda kontrowersyjna etycznie naruszenie reguł etycznych odpowiedzialność etyczna odrzucić reguły etyczne opór w sprawach etycznych podejście etyczne do biznesu postępowanie etyczne potrzeba etycznego monitoringu promować zasady etyki propozycje wątpliwe moralnie i etycznie prowadzić biznes w sposób etyczny przekroczenie norm etycznych przeszczeganie norm etycznych przeszkody natury etycznej rażące naruszenie zasad etycznych refleksje etyczne
--	---	--

Źródło: opracowanie własne.

Bibliografia

Cegiela A., *Jak się mówi o moralności w dyskursie publicznym*, „Prace Filologiczne”, t. 53, 2007.

Cegiela A., *Językowy obraz moralności*, „Poradnik Językowy” 2011, z. 3, s. 44–57.

Cegiela A., *Kryzys słowa rodzi się na rozstajach...*, w: *Opisać słowa*, red. A. Markowski, Warszawa 1992.

Cegiela A., *Moralność w perspektywie słownika i wypowiedzi. Studium z zakresu leksykologii i pragmatyki językowej*, Warszawa 2011.

Cegiela A., *Etyka – umiejętność cnoty czy wiedza o sztuce bycia wśród ludzi?*, „Poradnik Językowy”, 2006, z. 10.

Cegiela A., *Por. Moralność w perspektywie słownika i wypowiedzi. Studium z zakresu leksykologii i pragmatyki językowej*, Warszawa 2011.

Kaczor M., *Etyka na łamach tygodników opiniotwórczych*, „Tarnowskie Studia Teologiczne”, 33, 2014, z. 1, s. 7-15.

Komputerowy słownik języka polskiego, Warszawa 2000.

Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, red. H. Zgólkowa, t. 1–50, Poznań 1994–2005.

Puzynina J., *Co znaczy „walka o wartości”*, w: *Człowiek wobec wyzwań współczesności. Upadek wartości czy walka o wartość?*, red. J. Mazur, A. Małyńska, K. Sobstyl, Lublin 2007.

Puzynina J., *O pewnej ważnej zasadzie wartości*, „Poradnik Językowy”, 2007, z. 4.

Puzynina J., *O pojęciu słownictwa etycznego*, „Prace Filologiczne”, t. 31, Warszawa 1982.

Puzynina J., *Słowo – wartość – kultura*, Lublin 1997.

Słownik języka polskiego, red. J. Karłowicz, A. Kryński i W. Niedźwiedzki, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.

Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak, t. 1–3 Warszawa 1978–1981.

Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.

Słownik współczesnego języka polskiego, red. B. Dunaj, t. 1–2, Warszawa 1996.

Uniwersalny słownik języka polskiego, red. S. Dubisz, t. 1–6, Warszawa 2003.

Wykaz tytułów artykułów cytowanych

Czy maszyny zastąpią humanistów, „Rzeczpospolita” 08.11.2013

Firmy odpowiedzialne społecznie, „Polityka” 24.04.2013

Firmy z listkiem – tekst odpowiedzialności, „Polityka” 14.05.2013

- Ile jeszcze godności zostało w zawodzie sędziego*, „Rzeczpospolita” 03.09.2013
- Klauzula sumienia jest nadużywana i służy narzucaniu pacjentom przekonań moralnych lekarzy*, „Gazeta Wyborcza” 19.11.2013
- Niesprawiedliwa sprawiedliwość społeczna*, „Gazeta Wyborcza” 21.03.2013
- Papież napomina G8: pieniądź powinien służyć, nie rządzić*, „Rzeczpospolita” 16.06.2013
- Raport o kondycji moralnej świata*, „Tygodnik Powszechny” 15.05.2013
- Solidarność sumień*, „Wprost” 11.02.2013
- Tabletek nie wydaję*, „Tygodnik Powszechny” 26.08.2013
- Walka o duszę*, „Gość Niedzielny”, 10.30.2013
- Wierność prawdzie obowiązuje wszystkich*, „Niedziela” 10.06.2013
- Wołanie o pracę*, „Gość Niedzielny”, 05.12.2013

Streszczenie

Aktualizacja znaczenia pojęcia-leksemu etyka (na podstawie tygodników opiniotwórczych)

We współczesnej prasie opiniotwórczej aspekty znaczeniowe etyki pokazują, że jest ona utożsamiana z moralnością i etosem. Mówi się o niej w kontekstach związanych z poszanowaniem godności i praw człowieka oraz zasad życia społecznego, które odnoszą się do polityki, gospodarki, biologii, medycyny, ekologii, kultury i cywilizacji konsumpcji. Użytkownikom języka bliższe jest znaczenie etyki w ujęciu pragmatycznym niż normatywnym, o czym świadczą funkcjonowanie tego pojęcia jako aprobowanego społecznie zbioru zasad i norm postępowania właściwych dla konkretnych grup społecznych i wskazujący na jej konkretny styl życia, hierarchię celów.

Summary

Update-lexeme meaning of ethics (based on weekly opinion leaders)

In modern opinion former press the meaning aspects of the of ethics show that it is equated with morality and ethos. It is said about it in the contexts of respect for the dignity and human rights, the principles of social life that relate to politics, economics, biology, medicine, ecology, culture and civilization of consumption. To the users of language it is closer to the importance of ethics in terms of pragmatic than normative, as evidenced by the operation of this concept as a socially-approved set of rules and standards of conduct that are relevant to specific groups and pointing to their particular style of life, a hierarchy of objectives.